

energie. Autor sa snaží sledovať historickú postupnosť technických procesov: a) ručná nástrojová práca súvisí podľa neho aj s mechanickými procesmi, používajú sa biomechanické zdroje energie — ľudia, zvieratá, voda; b) na úrovni strojovej techniky sa popri mechanických procesoch uplatňujú fyzikálne a postupne i chemické, používa sa teploenergia a postupne elektrina; c) súčasný technický pokrok je charakterizovaný automatizáciou výroby. Začínajú sa široko využívať chemicko-fyzikálne procesy ako pracovné procesy a prechádzať vôbec ku komplexnejšiemu využitiu rôznych technologických postupov. Meleščenko všeobecne charakterizuje: technika sa približuje k univerzalizácii procesov a foriem pohybu hmoty, ktoré sa v nej využívajú.

Oblasť zákonitostí technického vývinu bude nepochybne sľubným predmetom analýzy histórie, sociológie a filozofie techniky.

Dôležitým problémom je aj podstata a kritériá rozvoja v technike. Meleščenko rozlišuje medzi vývojom a pokrokom techniky. Druhý je obsiahnutý v prvom ako moment, vo vývoji sa vyskytujú i regresívne momenty. Podstatou pokroku v technike je vzájomné dopĺňanie evolučných a revolučných období. Ako kritérium technického pokroku sa zvyčajne uvádza produktivita, hospodárnosť. Pokrok techniky však určuje mnoho ďalších faktorov, pretože technika nie je len záležitosťou výroby. Sleduje sa jej technická zložitosť, stupeň adaptability voči sociologickým, psychologickým, ekologickým ohľadom. V

iných oblastiach, napr. v biológii sa pokrok meria úrovňou organizácie, charakterizovanou systémovými, energetickými, ekologickými kritériami. Autor potom metodologicky zaraďuje smer skúmania do svojho schematickeho rozdelenia techniky — substanciálnej a štruktúralno-funkčnej roviny. Mnohé zo sledovaných javov sa tu kryjú.

Meleščenko sa zmieňuje o možnosti istých analógií medzi biológiou a technikou. Aj keď je proti tomuto postupu medzi filozofmi hodne výhrad, z dôvodov odlišného usporiadania oboch oblastí, zdá sa nám, že ich vzájomné osvetľovanie sa stáva plodným.

Ak máme na záver zhodnotiť Meleščenkovu knihu, treba povedať, že ide predovšetkým o prácu informatívneho charakteru, čo je už istým prínosom v tejto doteraz filozoficky nie dostatočne preorananej oblasti. Autor sa však pohybuje skôr na poli už dosiahnutých výsledkov, porovnáva ich a preosieva na kritickejšiu syntézu. V niektorých podstatných otázkach — vymedzenie techniky, jej vývin a pokrok — chýba trochu črta pôvodnosti. Kladne treba hodnotiť jeho úsilie o vymedzenie, metodicky čo najčistejšie, skúmaného predmetu, ktorý chápe skôr ako predmet inžiniersko-technického a metodologického filozofického záujmu. Pozoruhodnejšie sú niektoré závery z kapitola o zákonitostiach rozvoja techniky aj o vzťahu kvantitatívnych a kvalitatívnych ukazovateľov technického rastu, ktoré poukazujú na praktickú plodnosť prognóz technického vývinu.

J. Letaši

PRÍSPĚVEK KE STUDIU DĚJIN MARXISTICKO-LENINSKÉ FILOSOFIE

Již při zběžném zjišťování stavu literatury k dějinám marxistické filosofie je patrný výrazný nedostatek literatury učebnickového charakteru. Na základě dalšího zkoumání lze charakterisovat tento stav jako chronický. Je proto celkem pocho-

pitelné, že pokusy o jeho řešení se vždy setkávají s příslušnou dávkou pozornosti. To lze říci i o publikaci, která vyšla v první polovině roku 1972 pod názvem *Přednášky z dějin marxisticko-leninské filosofie* (Kurs lekcij po istorii marxistsko-

leninskou filosofii, vyd. Vysšaja škola, Moskva, 1972, 367 s.).

K základním bibliografickým údajům je nutné dodat, že práce zahrnuje období zhruba od počátků formování marxistické filosofie do začátku leninské etapy v jejím vývoji, včetně analýzy začátků marxismu v západoevropských zemích, Bulharsku a Rusku koncem 19. a na začátku 20. století. Publikaci redigoval známý sovětský filosof A. D. Kosičev za spolupráce s řadou významných sovětských vědců, z kterých jmenujme alespoň M. T. Jovčuka a T. I. Ojzermana. Publikace je první částí širě koncipovaného záměru, výsledkem kterého, jak informují autoři, bude učební pomůcka pro studenty vysokých škol, pro aspiranty a pro ty, kteří se samostatným studiem snaží zvládnout základy problematiky marxisticko-leninské filosofie. Druhá část, která by zahrnovala i další fázi v rozvoji marxistické filosofie — leninskou etapu, a která vyjde později, by v podstatě znamenala dokončení realizace tohoto záměru. Také z hlediska této perspektivy je možné hovořit o významném kroku sovětských filosofů při systematickým zpracovávání dějin marxistické filosofie.

Jak charakterizovat souhrnně tuto práci? Předně je nutné podtrhnout její učebnicový charakter a s tím související určení. Již zde se podle našeho mínění podařilo autorům vyhnout jednomu z velmi častých úskalí, a sice úskalí vyplývajících z běžného chápání povahy učebnice, či učebnicové literatury. Obvyklým průvodním znakem učebnicové literatury bývá systematicčnost, případně snaha po systematickosti výkladu. Ve velmi častých případech je však znakem, který spíše vyjadřuje poplatnost určité představě o učebnicové literatuře. Tato poplatnost nezřídka vyúsťuje v podstatě kvantitativní („kompletní“) anebo „kvantitativně pojatý“ („úcelený“) přístup, který je samozřejmě nedozajímavý, vyúsťující přinejlepším zvláště v literatuře učebnicové v řadu simplifikací. Projevuje se takto tedy již v samotné me-

todě přístupu řada deformací. Výsledkem takového přístupu bývají „kompletní“ či „vyčerpávající“ pulikace, u nichž kromě možnosti vyslovení pochybnosti teoretické je možné pochybovat i o konzekvenčních pedagogických či didaktických.

Takovýto druh „systematičnosti“, resp. „vyčerpávajcnosti“ anebo „univerzálnosti“ bychom v práci nenašli. Autoři se zřejmě příklonněji k názoru a toto své přesvědčení i prakticky realizují, že i učebnice má být stavěna především problémově, že i v učebnici je možné, přirozeně relativně k jejímu určení, seznamovat s řešením, nastolovat, případně i řešit závažnější problémy.

Každému, kdo měl někdy co do činění s dějinami marxistické filosofie, je známá značná extenzita i složitost problematiky, kterou si autoři v práci umínili učebnicově zpracovat. Jestliže budeme později hovořit o v podstatě úspěšném zvládnutí tohoto záměru, nelze ho do značné míry nepřičíst především možností „rozložení sil“ a celé řadě dalších momentů, které skýtá dobře koordinovaná a vydařená týmová, případně skupinová práce.

Vlastní zkoumání a výklad autoři rozložili do čtrnácti kapitol. Plných osm je věnováno analýze konstituování a vývoje Marxových a Engelsových názorů. Dalších pět kapitol se zabývá otázkami šíření marxismu koncem 19. a počátkem 20. století v některých evropských zemích (Anglie, Itálie, Německo, Francie, Bulharsko, Rusko). Poslední čtrnáctá kapitola je věnována přínosu G. V. Plechanova k rozvoji marxistické filosofie.

Významnou předností publikace, se kterou je možné se v ní setkat doslova na každém kroku a která čtenáře zaujme i jako něco ne zcela obvyklého v literatuře tohoto druhu, je velmi dobře volená a účelná, na adekvátní teoretické úrovni nesená aktualizace. Kdybychom povahu této aktualizace charakterizovali jako vidění a řešení problémů doby uplynulé našim „současným zrakem“, kdybychom tedy akcentovali pouze moment vybírací a přia-

zovací (z pozice „aktuálních potřeb“), není zcela jisté, či bychom nejenže nepostihli podstatné v metodě autorů, ale či bychom současně i „nezamlžili“ jejich skutečné záměry.

Specifičnost historické situace nedovoluje prosté analogizování. A tak i „aktualizování“ autorů je zaměřeno především k pochopení vnitřního smyslu, dynamiky a aktuálnosti — časovosti marxisticko-leninské teorie. Lze to dokumentovat některými místy, obsaženými již v první kapitole. Autoři se zde dotýkají dvou často traktovaných problémů (a to jak v marxistické, tak i v nemarxistické literatuře) problémů, které úzce spolu souvisí. První z nich se týká otázky vnitřního vývoje a konzistence marxistické teorie. Druhý problém je otázka vztahu klasiků ke svým ideovo-teoretickým zdrojům — především k filosofii Heglově. Na straně 5 uváděné práce se hovoří: „Zdánlivé různosti metod falsifikace období formování marxistické filosofie je společná snaha podkopat marxismus zevnitř, rozvrátit jeho jednotu, zbližít marxismus s reakčními idealistickými proudy současného „buržoazního myšlení“. K tomu se dodává na straně 6: „Je možné rozeznávat dva základní způsoby falsifikace historického vývoje filozofie marxismu. Prvý z nich spočívá v označování Marxových prací období formování jeho světového názoru za vrchol jeho filosofické tvorby a v jejich stavění jak proti zralým pracem samotného Marxe, tak i všemu pozdějšímu rozvoji marxistické teorie...“ „Druhý způsob falsifikace spočívá v tom, že celý marxismus je označován za pouhou interpretaci hegelovské spekulativní filosofie a především hegelovské koncepce odcizení.“ Na téže straně se dále hovoří: „Při realizaci úlohy skutečně vědeckého reprodukování procesu formování dialektického a historického materialismu řídí se marxističtí historikové filosofie tezemi V. I. Lenina o jediné zákonité cestě formování a vývoje marxismu a jeho základních etap...“

Vidíme, že tak vlastně pohled na určitý problém, týkající se procesu formování počátků marxismu, je veden přes aktuální prizma. Tato aktuálnost vidění však na druhé straně vyvolává akt vnitřního seberefektování marxismu, vedoucí stálým aktualizováním a zaměřováním na uzlové body této teorie současně k jejímu stále hlubšímu „sebezpoznání“ a „sebeosmyslování“. Zde je nutné podotknout, že tedy autorům nešlo o nějakou „mechanickou“, „čistou“ reprodukcí vznikání marxismu. Byli si vědomi skutečnosti, že součástí jakéhokoliv přístupu, analýzy vývoje marxistické filosofie — jestliže má být adekvátní — musí být sebereflexe marxistické filosofie, a to současně jako teorie a ideologie. Musí sledovat i to, co se někdy nepřesně nazývá vnějšími osudy marxistické filosofie. Snad by bylo vhodnější mluvit o vnějších podmínkách, které často podstatně ovlivnily její vnitřní rozvoj. Marxistická filosofie se nikdy nevyvíjela ve vákuu. Svým revolučním obsahem vzbuzovala nejen sympatie revolučních sil, ale také příslušnou reakci v řadách buržoazních teoretiků. Rovněž i postoj k ní byl značně diferencovaný. Byla nejen tvořivě rozvíjena, ale také falzifikovaná, revidovaná a deformovaně interpretovaná. I k procesu zachycení a pochopení tohoto jevu chce uvedená publikace přispět.

Alespoň stručnou vysvětlující poznámku by zasloužilo vnější rozvržení práce, tak, jak se promítá v názvech kapitol. Jestliže by názvy jednotlivých kapitol byly brány za strukturu práce, nebo přesněji jestliže bychom podle názvu kapitol usuzovali na vnitřní uspořádání práce, byla by namísto výtku z „obligátního“, poněkud snad i schematického přístupu ke zkoumané problematice. (Pro ilustraci uvedu názvy alespoň některých kapitol. Tak například název kapitoly třetí: *Rozvoj dialektického a historického materialismu v ekonomických dílech K. Marxe*, dále například kapitola sedmá *Marxovo a Engelsovo rozvíjení teorie vědeckého komunismu v 70. až 90. letech*). K tomuto lze

řící následující: Jde zejména o neadekvátní vyjádření (v názvech kapitol) vnitřního obsahu práce. Lze říci, že genetický přístup, sledující a usilující se o postižení vnitřní dynamiky, celistvosti marxistické, materialistické teorie, je naprosto dominantní. Na druhé straně však obrysové načrtnutý, přičemž vnějškově chronologický přístup, nebo naznačení tohoto přístupu (který snad byl motivován především důvody pedagogickými) přece jen někdy zanechal v práci svoji stopu. Tento „svár“ koncepce i metody se projevuje především někdy poněkud nepřesnou explikací a charakteristikou jednotlivých vývojových fází, resp. celků marxistické filosofie, nebo při explikaci občasným porušením imanentní kontinuity této teorie. Lze říci, že potom někdy „trpí“, nebo lépe řečeno není doceněn teoretický aspekt geneze Marxových a Engelsových názorů.

Zvláštní pozornost zasluhuje ta část práce, která se zabývá šířením marxismu koncem 19. a na počátku 20. století. Ve většině publikací tohoto rázu — pokud vůbec věnují vývoji marxismu koncem 19. a na začátku 20. století pozornost — nepatří zkoumání tohoto druhu k právě nejzdařilejším. Souvisí to kromě jiného také se složitostí sociálních podmínek a podmínek ve vlastním dělnickém hnutí, za kterých se marxismus tohoto období vyvíjel a které ho nevyhnutně determinovaly.

Pokud se týká tohoto problému v námi uváděné publikaci, vymyká se poněkud část, která o něm pojednává, z rámce předchozích hodnocení a charakteristik. V této části má práce spíše přehledný charakter. Co však je možné kvitovat s

uznáním, je jemný smysl pro teoreticko-historickou práci autorů při analýze vnitřních sociálně teoretických předpokladů šíření a rozvoje marxismu v zkoumaných evropských zemích. Není snad zapotřebí zvláště zdůrazňovat, že postihnout celé řady souvislostí nebylo a ani nemohlo být v záměrech autorů.

Pozornost čtenáře upoutá i závěrečná stať knihy, věnovaná G. V. Plechanovovi (*Úloha G. V. Plechanova v dějinách marxistické filosofie*). Zde by snad bylo vhodné dodat, že v práci učebnicového charakteru by mohlo být při hodnocení a zařazení Plechanova do proudu vývoje marxistické filosofie více pregnantnějších charakteristik, adekvátních významů tohoto myslitele. Máme tím namysli zároveň i širší zhodnocení významu a přínosu Plechanova pro vývoj marxistické filosofie v Rusku i výraznější vymezení jeho místa ve vývoji marxistické filosofie jako celku.

Co říci na závěr? Snad podtrhnout skutečnost, že v případě *Přednášek z dějin marxisticko-leninské filosofie* se čtenář neseťkává s prací „obligátního“ či běžného charakteru. Lze z ní usuzovat na nesporně dobrou aktuální úroveň zpracování problematiky dějin marxistické filosofie v SSSR. Zároveň — a to je cenné zvláště z hlediska určení práce — autoři projeví schopnost interpretace problémů adekvátními prostředky. I z tohoto důvodu, kromě již uvedených, se domníváme, že pro řadu zájemců o studium dějin marxistické filosofie se publikace může stát dobrou učební pomůckou.

Theodor Hudeček